

ЗА ПОЛИПРЕФИКСАЦИЯТА КАТО ПРЕВОДАЧЕСКИ ПОДХОД В СЛАВЯНСКИЯ ПРЕВОД НА „ПАНОПЛИЯ ДОГМАТИКА“ ОТ ЕВТИМИЙ ЗИГАВИН*

МАРИЯНА ЦИБРАНСКА-КОСТОВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
tzibran@abv.bg

В статията се анализират примери за редки три- и четирипрефиксални лексеми според оцелелите писмени свидетелства, които сглобяват картината за превода на *Паноплия Догматика* от Евтимий Зигавин на Славянския юг в две книги. Този превод се появява по всяка вероятност през първата четвърт на XV в. на Атон. В стремежа да се установят общи преводачески закономерности както между отделните титули, така и в цялост между Първата и Втората книга, се анализират: *въспривъвѣсти*, *въспроповѣдовати*, *припроповѣдовати*, *прѣдъвъспроповѣдати*, *присъвъкоуплати*, *присъвълѣксити сѧ*, *приоуподоблати*, *приоуподобление* и др. Установява се, че по отношение на полипрефиксацията в превода се възпроизвеждат устойчиви тенденции, предпочитани от атонските и търновските книжовници през XIV в., но също така се проявява подчертана индивидуална вариантност и съобразяване със стилистичната изразителност на контекста.

Ключови думи: славянски превод на Паноплия Догматика; полипрефиксация

ON POLYPREFIXATION AS A TRANSLATION APPROACH IN THE SLAVIC VERSION OF *PANOPLIA DOGMATICA* BY EUTHYMIOS ZIGABENOS

MARIYANA TSIBRANSKA-KOSTOVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
tzibran@abv.bg

This article presents an attempt at analysing examples of rare three- and four-prefix lexemes according to existing written records which paint the picture of how the translation of *Panoplia Dogmatica* by Euthymios Zigabenos survived in two books in the

* Авторът изразява своята благодарност към Програма „Българистика“ на МОН, в рамките на която се осъществява тази публикация.

Slavic South. In all probability, this translation originated on Mount Athos in the first quarter of the 15th century. In an effort to establish common translation patterns both between individual titles and between the First and Second Books as a whole, the author analyses the following lexemes: въспривѣвести, въспроповѣдовати, припроповѣдовати, прѣдѣвъспроповѣдати, присѣвъкъоплати, присѣвъкъмѣсити сѧ, приоуподобляти, приоуподобление, among others. She finds out that in terms of polyprefixation, the translation reproduces steady tendencies favoured by scribes from Tarnovo and Mount Athos in the 14th century, while also displaying marked individual variation and conformity to the stylistic expressiveness of the context.

Keywords: Slavic translation of *Panoplia Dogmatica*; polyprefixation

Проблемите на старобългарското префиксално словообразуване се разглеждат в тясна връзка както с морфологията на старобългарския книжовен език, така и с теорията и практиката на средновековния превод. В българската диахронна лингвистика са налице редица приноси, посветени на семантично-функционалната характеристика на представките в общотeorетичен план и в конкретни писмени източници. След основополагащото изследване на Р. М. Цейтлин, в което на префиксацията е отделено специално място в морфемните лексико-семантични групи (Цейтлин/Tseitlin 1986: 114–129), с въпросите на префигирането като основна или съпътстваща тема в проучвания на средновековни писмени паметници са се занимавали К. Димитров, М. Димитрова, Т. Г. Илиева, Н. Николов, Н. Радева, Л. Селс, Л. Тасева и др.

В съвременната лингвистика има различни теоретични подходи към понятието полипрефиксация. В най-общ план тя се разглежда като процес на прибавяне на нов префикс/префикси към вече съществуващо монопрефиксално образувание, с което се модифицира значението на цялата лексема (обобщена библиография у Атанасова/Atanasova 2008). Термините, използвани за описване на този процес, варират: говори се за отделни представки в линеен ред от добавени морфеме, комплекси от представки, множествена префиксация; сложни или съставни представки, съответно бипрефикси и трипрефикси (Радева/Radeva 2007: 398; Николов/Nikolov 2004: 22–23); отношение към темата има разграничението между лексикални (lexical) и супралексикални (superlexical) префикси, наричани още външни (Татевосов/Tatevosov 2009: 96). В настоящата разработка си поставям ограничени задачи на фона на теоретичния обхват на темата:

1. Да разгледам редки полипрефиксални лексеми спрямо техните гръцки изходни форми, ексцерпирани от славянския превод на *Πανοπλία δογματική* (нататък ПД), съставена от монаха ересиолог Евтимий Зигавин между 1104 г. и 1118 г. по заповед на император Алексий I Комнин (1081–1118). През XIV в. обемното византийско съчинение от 28 титюла се разделя на две книги. Славянският му превод отразява това състояние. Той е разпръснат в общо четири писмени свидетелства, които сглобяват цялостната картина на битуването му на Славянския юг: два

ръкописа от средата на XVI в. съдържат титули 1–11 (*HM.SMS 186* от сбирката на Хилендарския манастир на Атон (нататък *Хил. 186*) и ръкопис *III с 16* от колекцията на Антон Миханович в Хърватската академия в Загреб (*ХАЗУ – нататък Загр.*); *BAR 296* от библиотеката на Румънската академия в Букурещ, първата четвърт на XV в. (1410–1420), съдържа титули 12–26 (незавършен); *ОГНБ 1/108* в Одеската държавна научна библиотека от края на XIV–първата четвърт на XV в. съдържа титла за богомилите и фрагмент от последния за сарацините (обобщено за източниците у Гагова/Gagova 2010: 130–140; Цибранска-Костова/Tsibranska-Kostova 2017; Сковронек/Skovronek 2022).¹

2. Полипрефиксалните образувания се разглеждат във връзка с необходимостта да се прецизират особеностите на преводаческата техника. Стои задачата да се установи дали те присъстват в различни части на ПД. Това би било аргумент в полза на работната хипотеза, че преводът и на двете книги на ПД е възникнал в една и съща атонска среда в самото начало на XV в., в един и същ преводачески кръг, за който по отношение на Втората книга имаме надеждните свидетелства в маргинални бележки на самия преводач/един от преводачите (Гагова/Gagova 2010: 130–140; Цибранска-Костова/Tsibranska-Kostova 2017).

3. Сумарно и приблизително запазеният славянски превод на ПД е около 687 листа (1374 стр.), но няма развита текстова традиция. Единични са обнародваните текстове. Поради обективните ограничения пред изследването се въздържа от употребата на термина *префиксални комплекси*, тъй като установяването на закономерностите им в диакрония изисква по-широки наблюдения. Същото важи за статистическите данни. Анализирам ограничен брой примери с редки три- и четири префиксални компонента със сигниране на примера от съответния титул и контекст; гръцко съответствие по класическото некритическо издание на ПД у Ж.-П. Мин (PG 1865) и по новото на титули 23–28 на М. Berke (2011).

4. Правят се съпоставки с преводи със сходна датировка или локализация, без да се изчерпват възможните сравнителни източници.

Примери за трипрефиксални лексеми:

Въспривъвести: аще ли же кто въспривведееть, ει δε τις ανθουλαγγη (*Бог.* – Попруженко/Popruzhenko 1899: 32, 50; Berke 2011: 165). Лексемата е рядка, но е направила впечатление още на М. Г. Попруженко в неговото кратко лексикографско приложение към изданието на титла срещу богомилиите. Гръцкият глагол е дупрефиксален и се декомпозира на *ανθ-υλ-αγγω*. Към основната сема на корена ‘воя’ се добавя значението ‘извиквам, отвеждам на съд, обвинявам, предявям претенция към някого’, а съобразно първата представка *ανθ-* – идеята за противопоставяне (LS 1996: 142). В новобългарския превод на титла този глагол е преведен „и ако някой ги

подкачи“ в смисъл ‘изправи на разпит, накара богомилите да отговорят публично’ (ГИБИ/GIBI 1980: 61), а в английския – с неутралното „if any ask” (Hamilton & Hamilton 1998: 190). Двойно префигирана словообразователна калка от гр. ἐπανάγω ‘върна обратно, доведа отново, възвърна’ е въспривести в преводите на търновския книжовник Дионисий Дивни от средата на XIV в. (Димитров/Dimitrov 2013: 98; Илиева/Ilieva 2016: 293). Т. Г. Илиева акцентира върху способността чрез префигирането да се изрази допълнително богословско съдържание ‘обръщам в покаяние, възвърщам в правата вяра’. В настоящия контекст от ПД чрез тройната префиксация славянският преводач придава стилистичен оттенък на обозначеното действие, непреводим в съвременния език с произведен глагол.

Въспроповѣдовати ‘оповестявам, правя нещо публично известно, прокламирам’: ѿбо врѣховнаго сѣа словеса, сѣпротивнѣ тѣкъ въспроповѣдѣють дръзост и злочестїе, проанаκηρύττει < проанаκηρύττω (Пав. 284а, Berke 2011: 52); същото в 12. титул съдѣтеля тѣкъ въспроповѣдѣють *VAR 296*, 82а. Само в титула срещу павликяните глаголят се среща общо шест пъти: въспроповѣдѣюще 282б–ἀνακηρύττοντες, въспроповѣдѣють 284а – проанаκηρύττει, въспроповѣдѣеть 286а–διακηρύττει, въспроповѣдѣѡшон 286б–ἀνακηρύττοῦσης, въспроповѣдѣеть 288б–ἀνακηρύττει; въспроповѣдет сѣ 288б–ἀνακηρύττεται (Berke 2011: 49, 52, 56, 57, 61). Преобладава несвършеният вид. Най-честото съответствие е ἀνακηρύττω, по веднѣж се превежда еднокоренен глагол с друг префикс διακηρύττω, проанаκηρύττω, като книжовникът прави добре разликата с непрефигирания κηρύσσω и винаги го превежда само с проповѣдати (проповѣдѣе 288б–κηρύσσων). Префиксацията в дадения случай е предпочитан и утвърден избор на преводача в стремежа му да бъде верен на гръцкия оригинал.

Изследваният глагол е слабо документиран с примери в класическите лексикографски справочници и по-добре в специализирани изследвания. Без никакъв пример е отбелязан в Речника на Фр. Миклошич (Mikl.1977: 107, proclamare); у Срезн. е представено само помен agentis въспроповѣдъникъ, синоним на вѣстъникъ, ἄγγελος (Срезн./Srezn. 1893, 1: 417); в СРЯ се отразява само по Великите Макариеви Чети-минеи от XVI в. (СРЯ/SRIA 1976, 3: 53). Въспроповѣдати е фиксиран в преславския превод на Огласителните слова на Кирил Йерусалимски като хапакс, но срещу друго гръцко съответствие ἀναγορεύειν (Николов/Nikolov 2004: 22; Николов/Nikolov 2005: 107 в същото значение ‘провъзгласявам, обявявам’). Извлича се еднократно срещу ἀνακηρύττω в Посланието на патриарх Фотий до княз Борис-Михаил, преведено през XIV в. от представител на Търновската книжовна школа (Славова/Slavova 2013: 259); в атонския превод на Триодните синаксари на Никифор Калист Ксантопулос от първата половина на XIV в.

(Тасева/Taseva 2010: 561); отново в несвършен вид възпроизвеждат за същото гръцко съответствие присъства в РМ 2/24 от края на XV в., в който Катената от Песен на песните възпроизвежда възможен превод, възникнал на Атон, в Търново или за деспот Стефан Лазаревич (1402–1427) (Димитрова/Dimitrova 2012: 137). В титула срещу павликяните от ПД се описва наративно как се зараждат лъжливата проповед и неистинните догмати на еретиците. Както установява Л. Тасева, префиксът възъ- срещу ἀνα- развива признака начинателност при глаголи за възприемане и речева дейност (Тасева/Taseva 2014: 379). Във възпроизвеждат от ПД също се реализира признакът изначалност, отправяне към генезиса на явлението, незавършеност и неизчерпаност на менталното и речевото действие, носено от останалия морфеман комплекс и корена на глагола *проповядвам* ‘разпространявам религиозно учение, пропагандирам’. Възпроизвеждат запазва своята устойчивост в църковнославянски късни текстове (Бончев/Bonchev 2002: 103 го превежда с ‘*да започна да проповядвам, да възвестя; да обявя тържествено*’).

Припроизвеждат: њмже ѡво въ ѡнарѡиѣн граѡцѣ малѡмъ лѡднѡкѡиѣнскѡю при-
произвеждѡтъ, ѡликѡрѡтѡуσι < ѡликѡрѡтѡ (*Пав.* 282а, Berke 2011: 48). Примерът отново се извлича от титула срещу павликяните и потвърждава еднотипната преводаческа техника. Смяната на префикса следва изходния гръцки глагол ѡликѡрѡтѡ ‘прокламирам, пропагандирам’ (LS 1996: 638). Създава се двойка префиксални съответствия ѡл – при, известна на други преводи от сходен период (Димитрова/Dimitrova 2012: 137). Контекстът в ПД развива адекватно едно от значенията на префикса *при-* ‘прибавяне, приближаване до, приобщаване към нещо’, развито на базата на основната пространствено-времева валенция на предлога *при* с местен падеж: *при, край, покрай, до*.

Присъвъзкоуплати срещу просѡлѡ, перѡлѡ се среща практически повсеместно в превода на ПД: въсмѡ ѡстроѡше хрѡстѡѡнскоѡе присъвъзкоуплатѡтъ (*Пав.* 282б); три же звѡнѡ сѡа ѡцѡ присъвъзкоуплатѡтъ (*Бог.*, Попруженко/Popruzhenko 1899: 15). Ще цитирам и един от изразителните примери за различен начин на превеждане на представката *при-* в рамките на едно сложно изречение и префигирането като личен избор на преводача: при-
съвъзкоуплатѡтъ же сѡмъ ѡ привълагѡетъ ѡмнѡшѡнѡа, ѡмже не прикѡлѡствѡетъ, ннч-
тоже ѡ сѡѡнѡнѡ гѡл, *просѡлѡтѡи δὲ τούτοις καὶ ὑποβάλλει νοήματα οἷς ἀρμοζει*
μὲν οὐδὲν τῶν ἱερῶν ῥημάτων (*Пав.* 281а, Berke 2011: 47). В класическия старобългарски корпус съвъзкоуплати, съвъзкоупити, техните възвратни форми и отглаголното съществително вече заемат място в тринитарната терминология и са добре представени още в старите глаголически паметници (СтбР/StbR 2009: 789–790), а най-близо до примерите стои двойката

συνάλω – съвъкоупати в Клоцовия сборник, глаголически паметник от XI в. На тази основа се е развило допълнителното префигиране.

Присъвъгъмѣсити сѧ: ꙗко да не оубо присъвъгъмѣсно ѿ соудѣ противнѣ зрѣт се вѣтѣвное, ѡς ἂν μὴ σύμμεκτον ἐν τῶν ἐναντίον θεοφοῖτο τὸ θεῖον в първи титул (*Хил. 186, 9б; PG, 36*); по съставѣ присъвъгъмѣси се, ἐνκαταμέμικται в седми титул (*Хил. 186, 115б; PG, 252*). И двата титула са насочени срещу ранните христологични ереси и споровете около двете природы на Христос. В първия пример е налице прилагателното σύμμεκτος ‘смесен, съставен’, предадено с адективирано страдателно причастие, а във втория – преводно съответствие на глагола ἐγκαταμέμικται (ἐν-ката-меῖνυμι – LS 1996: 460). Двупрефиксалният комплекс ἐγκατά- е типичен за гръцкото глаголното словообразуване. Предаден е с три представки, които не следват реда на гръцките. Така обаче се постига стилистична изразителност и се подчертава всестранно идеята за субстанциално смесване, което е и приближаване (*при-*), и сливане (*със*), и разтваряне на едно нещо в друго (*във*).

Приоуподобльнѣ: Начелоѡбразное ꙗ начелѡ н ѡбразѣ пѡлежешѣн. ѣмѣже ѿ него начрътаваемаго вѣда. н прѣведенїа приѣпѡбленаго вноввно, тоѡ просеѡикѡтос < просеѡика ‘подобен съм, приличам’ (*Икон. 267б; Berke 2011: 18; преведено разбираемо с the resemblance у Barber 2015: 220*)². Еднотипно съществително от същия титул е приоуподобльнѣнїе, ἀλεικάσμα ‘прилика, наподобяване, уподобяване’ (LS 1996: 182): вѣщѣ тъкмо прѣвѣмѣнїаѡщн. н подражанїе начелѡѡбразнаго н приѣпѡбленїе (*Икон. 267б; Berke 2011: 18*). Двете изходни гръцки форми са с различни префикси прос- и ἄλ-, но преводачът създава еднокоренна група, за да отрази сложния богословски термин *приуподобление*. Той се вписва в догматическото изложение за иконите в духа на „теорията на образа“ на светите отци и особено на св. Йоан Дамаскин. Иконата е веществено подобие, неединосъщно с прототипа на Божественото, но описуемо на материален носител поради боговъплъщението, т.е. може да се приуподоби, да се направи да прилича. В титула срещу масалианите се среща глаголът приоуподобляти: н ѡвсѣсчествѣѡтъ сластїѣ вѣвѣшенїа дѣтотворнѣнї ѡдовѣ, дрѣзостнѣ тѡ приѣпѡбляѡще, толμηρῶς αὐτὴν παρεκάζοντες, παρεκάζω ‘сравнявам, оприличавам’ по повод неканоничните аналогии, които масалианите правят между съединението, приобщението с божественото, и човешките страсти (*Мас. 329а; Berke 2011: 137*). От сравнителния източник РМ 2/24 се извлича мин. страд. причастие от приоуподобити за ἀλεικάσω (Димитрова/Dimitrova 2012: 137). Префиксалният комплекс приоуп- е фиксиран с 10 формации в Речника на Бончев, от които четири именни и шест глаголни (Бончев/Bonchev 2012: 92). В тях началният префикс може да предаде пара-, про, ἄло-, но така също безпрефиксални образувания, например приѣсѣгѣвити сѧ, διπλασιάζεσθαι.

Пример за четирипрефиксална лексема:

Прѣдъвъспроповѣдати: не ѿгоже рады внии нещѣють нѣ ѿгоже ради мльчѣ ѿ сѣкривають. занеже ѿ ѿстѣпленнѣ прѣвъспроповѣда глѣ, проавекѣруξε (Пав. 2836, Berke 2011: 51). Единично засвидетелстваната форма е допълнително префигиран вариант на въспроповѣдати и има същото гръцко съответствие проανακρῦττω ‘провъзгласявам, предизвестявам, обявявам нещо предварително’ (LS 1996: 1467). По-горе видяхме, че то се превежда и само с въспроповѣдати. Значението на двойния префикс в гръцки проανα- е да подчертае извършването на нещо преди друго, предварително. За възпроизвеждането на този нюанс преводачът невинаги създава допълнителна префиксация, а прибегва до очевидно по-познатия и усвоен начин на превод на ἀνακρῦττω. Тази „игра на префикси“ отразява проявената старателност да се спазва поморфемният превод, като едновременно с това влияние оказва по-популярната форма. Преводачът има развито чувство за хронотоп. Той непрекъснато отправя към Св. Писание, към вечните и универсални истини и така успява да долови нещо типично за стила на самия Зигавин. В случая веднага след примера се цитира ексцерпт от 2 Петр. 3: 14–16 (Berke 2011: 51). Представката прѣдъ- добавя нюанса далечна предходност, осъществяване на действие преди друго, буквално ‘както преди проповядваше’. Така се подсилва темпоралното значение на аористната форма. Словообразуването е личен избор на преводача със стилистичен ефект за изтъкване на валидността на ортодоксалните норми.

Приведените примери доказват наблюдаваната в други паметници закономерност, че три и четири префиксални формации обикновено имат статус на хапакси или са с рядка употреба предимно в производни от един и същ корен. В анализирания пример обаче има изключения, пример за което е по-високата фреквенция на въспроповѣдати. Преобладават глаголите. Това може да се обясни с динамиката на глаголното словообразуване през среднобългарския период, когато въз основа на видовото диференциране и образуването на вторичен несвършен вид се засилва като цяло афиксацията. Втори важен фактор е високата степен на обработеност и изразен потенциал на книжовния език, издигнат до степен на класически през XIV в. Варирането на вторичните префикси в глагола проповѣдати в ПД е проява на развитата преводаческа техника и силното влияние на гръцкия оригинал в точно определен глагол за ментално действие, който възниква по книжовен път още в зората на славянската книжнина. В класическия старобългарски корпус той вече е с утвърдена двойна префиксация към корена вѣд- и с ясна референция към разпространението на религиозни идеи (СтбР/СтбR 2009, 2: 431–432 срещу κηρύσσω, προκηρύσσω). На тази основа по-късно възникват допълнително префигираните варианти. Заслужава да се отбележи, че в атонски преводи от XIV в. са засвидетелствани и други

префиксални хапакси от същата глаголна основа: например миналото страдателно причастие $\tilde{\omega}\pi\rho\rho\nu\nu\tilde{\omega}\delta\alpha\nu\tilde{\tau}\nu/\tilde{\omega}\pi\rho\rho\nu\nu\tilde{\omega}\delta\epsilon\nu\tilde{\tau}\nu$ в антилатинските слова на Григорий Палама и Варлаам Калабрийски (Тасева/Taseva 2013: 75); в същото време в Закхеевия превод на Триодните синаксари от общо 12 случая на превеждане на глагола $\acute{\alpha}\nu\alpha\kappa\eta\rho\acute{\upsilon}\sigma\sigma\omega$ вариант $\tilde{\omega}\pi\rho\rho\nu\nu\tilde{\omega}\delta\alpha\tau\iota/\tilde{\omega}\pi\rho\rho\nu\nu\tilde{\omega}\delta\omega\tau\iota$ е фиксиран само по веднъж за всеки член на видовата двойка (Тасева/Taseva 2014: 375). Според примерите от ПД полипрефиксацията в конкретната група еднокоренни глаголи е по-силно развита като честотност и словообразователна вариантност.

В превода на ПД регистрираните префиксални компоненти от горните примери формират групи лексеми с два префикса. Това е най-разпространеният полипрефиксален тип, застъпен с различни комбинации, които изискват отделно изследване. Тук привеждам ограничени примери:

Възъ-, с консонантна асимилация **въсъ-**. Изразителен пример за преводаческата техника е следният контекст от Пролога към ПД: $\tilde{\eta}$ $\delta\alpha$ $\acute{o}\tilde{\upsilon}\sigma\tau\tilde{\rho}\acute{\alpha}\alpha\epsilon\tilde{\tau}$ $\sigma\epsilon$ $\pi\acute{\alpha}\chi\epsilon$ $\tilde{\gamma}\epsilon$ $\sigma\tilde{\gamma}\acute{\chi}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\eta}\tilde{\nu}\tilde{\alpha}\tilde{\nu}\tilde{\alpha}\tilde{\epsilon}\tilde{\tau}$ $\sigma\epsilon$ $\tilde{\omega}\tilde{\tau}\tilde{\sigma}\tilde{\epsilon}\tilde{\rho}\tilde{\rho}\tilde{\upsilon}\tilde{\gamma}\tilde{\eta}\tilde{\gamma}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\omega}$ $\tilde{\chi}\tilde{o}\tilde{\tau}\tilde{\omega}\tilde{\chi}\tilde{\iota}\tilde{\nu}$ $\tilde{\omega}\tilde{\tau}\tilde{\sigma}\tilde{\nu}\tilde{\beta}\tilde{o}\tilde{\rho}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\alpha}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ $\tilde{\beta}\tilde{\lambda}\tilde{\gamma}\tilde{o}\tilde{\chi}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}\tilde{\upsilon}$, и $\sigma\tilde{\gamma}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\gamma}\tilde{\alpha}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ $\sigma\epsilon$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\gamma}\tilde{o}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\alpha}\tilde{\mu}\tilde{\eta}\tilde{\nu}\tilde{\eta}$ (Хил. 186, 56; Загр. 56). На $\tilde{\omega}\tilde{\tau}\tilde{\sigma}\tilde{\nu}\tilde{\beta}\tilde{o}\tilde{\rho}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\alpha}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ в двата оцелели преписа от Първата книга съответства $\acute{\upsilon}\lambda\epsilon\rho\mu\alpha\chi\epsilon\tilde{\iota}\nu$ (Berke 2011: 10). Същият глагол в ексцерптите от ПД в Загребския сборник на Владислав Граматик от 1469 г., съставен северно от Скопие в манастира „Матейче“, е само $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\gamma}\tilde{o}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ $\sigma\tilde{\alpha}$ ($\tilde{\chi}\tilde{o}\tilde{\tau}\tilde{\epsilon}\tilde{\psi}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\eta}\tilde{\nu}$ $\tilde{\beta}\tilde{o}\tilde{\rho}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ $\sigma\epsilon$ $\tilde{\nu}\tilde{o}$ $\tilde{\beta}\tilde{\lambda}\tilde{\gamma}\tilde{o}\tilde{\chi}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}\tilde{\upsilon}$, и $\sigma\tilde{\gamma}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\gamma}\tilde{\alpha}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ $\sigma\epsilon$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\gamma}\tilde{o}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\nu}\tilde{o}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\eta}$ – ХАЗУ III а 47,741а)³.

При-: От Хил. 186 с Първата книга на ПД може да се посочи групата $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\mu}\tilde{\eta}\tilde{\gamma}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ $\sigma\tilde{\alpha}$, $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\mu}\tilde{\eta}\tilde{\gamma}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\eta}$ срещу $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\rho}\tilde{\epsilon}\tilde{\iota}\tilde{\nu}$, $\tilde{\eta}$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\rho}\tilde{\epsilon}\tilde{\iota}\tilde{\varsigma}$ (PG 253): $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\mu}\tilde{\eta}\tilde{\gamma}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\eta}$ въ $\tilde{\delta}\tilde{\rho}\tilde{o}\tilde{\upsilon}$ $\tilde{\delta}\tilde{\rho}\tilde{o}\tilde{\upsilon}\tilde{\gamma}\tilde{\alpha}$ $\tilde{\epsilon}\tilde{\tau}\tilde{\nu}\tilde{\omega}$, $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\mu}\tilde{\eta}\tilde{\gamma}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\eta}$ по истинѣ 1166. В титულa срещу богомилите от ОГНБ 1/108 $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$, $\tilde{\epsilon}\tilde{\lambda}\tilde{\epsilon}\tilde{\iota}\tilde{\sigma}\tilde{\alpha}\tilde{\gamma}\tilde{o}$ ‘нося нещо ново, въвеждам за пръв път, присъединявам’: $\tilde{\nu}\tilde{\eta}$ и $\tilde{\sigma}\tilde{\eta}\tilde{\nu}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\eta}$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$, $\tilde{\epsilon}\tilde{\lambda}\tilde{\epsilon}\tilde{\iota}\tilde{\sigma}\tilde{\alpha}\tilde{\gamma}\tilde{o}\tilde{\upsilon}\tilde{\varsigma}$ (Попруженко/Popruzhenko 1899: 16, 53; Berke 2011: 145); още $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\mu}\tilde{\eta}\tilde{\gamma}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\eta}$ – $\tilde{\epsilon}\tilde{\lambda}\tilde{\iota}\tilde{\gamma}\tilde{\epsilon}\tilde{\gamma}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\lambda}\tilde{\tau}\tilde{\alpha}$ (Попруженко/Popruzhenko 1899: 53); $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$, $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ (Попруженко/Popruzhenko 1899: 48; Berke 2011: 185). И в двете книги са засвидетелствани форми на глаголите $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\mu}\tilde{\eta}\tilde{\gamma}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\eta}$, $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\mu}\tilde{\eta}\tilde{\gamma}\tilde{\eta}\tilde{\tau}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\eta}$ ‘измислям, изобретявам’ за $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ (Пав. 280а, Berke 2011: 46; Хил. 186, 1416) и др.

Прѣдъ-: $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ – $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ ‘предвестник, вестител’: $\tilde{\eta}$ $\tilde{\mu}\tilde{\alpha}\tilde{\psi}\tilde{\eta}$ $\tilde{\psi}\tilde{\alpha}$ $\tilde{\tau}\tilde{\alpha}\tilde{\nu}\tilde{\lambda}\tilde{\epsilon}\tilde{\nu}\tilde{o}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\nu}\tilde{\tau}\tilde{\epsilon}$ $\tilde{\gamma}\tilde{\upsilon}\tilde{\nu}\tilde{o}\tilde{\mu}\tilde{\alpha}$ $\tilde{\delta}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\tau}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\beta}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\tau}\tilde{\nu}\tilde{\eta}$ $\tilde{\tau}\tilde{\alpha}\tilde{\nu}\tilde{\lambda}\tilde{\alpha}\tilde{\epsilon}\tilde{\tau}$ $\tilde{\gamma}\tilde{\epsilon}$ $\tilde{\rho}\tilde{\omega}\tilde{\chi}\tilde{\eta}$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ – $\tilde{\eta}$ $\tilde{\lambda}\tilde{\epsilon}\tilde{\xi}\tilde{\iota}\tilde{\varsigma}$ $\tilde{\tau}\tilde{o}\tilde{\nu}$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ (Арм. 279б; Berke 2011: 44); обичаен израз в различни титули е $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$ – $\tilde{\kappa}\tilde{\epsilon}\tilde{\phi}\tilde{\alpha}\tilde{\lambda}\tilde{\alpha}\tilde{\iota}\tilde{o}\tilde{\delta}\tilde{\omega}\tilde{\varsigma}$ $\tilde{\nu}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\omega}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\iota}$

(*Арм.* 272а, Berke 2011: 30), с който се отправя към вече изписан титул, към друга част на ПД; *лѣпо вѣше прѣсготовитѣ* (προετοιμασθῆναι); *сѣ̄ по пшвелѣнѣ̄ сѣ̄совѣ̄ ѿн по прѣсвѣдѣнѣ̄* (πρόγνωσιν) *дома влѣ̄ы* (*Арм.* 276 а; Berke 2011: 37); *также прѣпрѣдахѣ̄* – ὡς προπαραδεδόκαμεν (*Бог.*, Попруженко/Popruzhenko 1899: 53; Berke 2011: 45, 181); *прѣпоказа се гавлено* (ἐπιγέγραπτα) *въ книже на павлііанѣ̄* (*Бог.*, Berke 2011: 182); *прѣисчѣтеніе книги* – ἀπαριθμηθεῖσας βίβλους (*Бог.*, Berke 2011:143); *страхѣ̄ прѣизноурих се* – φόβω προσκαταδαπανηθεῖς (*Бог.*, Попруженко/Popruzhenko 1899: 36; Berke 2011: 170). Склонността на преводача да добавя този префикс проличава и в други титули на *BAR 296*. В най-обемния за Втората книга титул 12., основан на полемичните трудове на Атанасий Александрийски срещу духовборците, опоненти на ортодоксалната теория за Св. Дух, се среща причастие от *прѣдъговѣдати*: *и юлицѣ̄ прѣсвѣвше̄* (προμαθόντες) *о стѣ̄мь дѣ̄к. послѣ̄же̄* *также въ въпріетіи и въсплѣ̄ноутии ба* (ἐν ἐπιαναλήψει καὶ ὑπομνήσει, PG 692), а също така пример за контактна позиция на предлога и префикса *въ-*, с което се създава стилистичен ефект; *още прѣрокѣ̄ ради вѣ̄вше̄ прѣвѣ̄в-вращеніе̄ 46б* (πρότῳως, PG 756) в същия титул и др. Същото се наблюдава в *Хил. 18б*: *за прѣвѣ̄здавшю̄ се̄ винѣ̄ 116а* (προαποδοθεῖσαν αἰτίαν, PG 252). Представката *прѣдъ-* най-често съответства на гр. *про-* и реализира семемите темпорална предходност, пространствена или времева дистанция. Тя се използва и във форми от индивидуален паратекст на преписвача на *BAR 296*, както е в бележката на л. 193б: *послѣ̄доватѣ̄ прѣ̄написаніе̄ книгӣ бесчислѣ̄нїе̄ недостаткѣ̄ вѣ̄рѣ̄тѣ̄* (Гагова/Gagova 2010: 136). В атонския превод от XIV в. на Първото слово за Успение Богородично от Йоан Дамаскин се срещат еднократно *прѣдъвѣ̄нїести* – προεἰσφέρω; *прѣдъсѣ̄казати* – προδηλόω (Danova 2020: 432). Богато застъпен е моделът *прѣдъ-/про-* в полипрефиксални образувания в ръкопис РМ 2/24 (Димитрова/Dimitrova 2012: 137–138) и в южнославянския превод от средата на XIV в. на съчинението на Григорий Нисийски „За образа на човека“, чиито преписи според изследователката Л. Селс се разпространяват в зоната на Атон, западнобългарските, македонските и черногорските земи (Sels 2009: 51, вж. регистрирания глагол *прѣдъговѣ̄дїти се̄*).

Косвено отношение към въпроса за полипрефиксацията имат маргиналните бележки по полетата на *BAR 296*, само част от които са издавани до момента (Гагова/Gagova 2010; Цибранска-Костова/Tsibranska-Kostova 2017). В някои от тях се коментира как се превеждат предлозите *във* и *със*. Бележките вървят основно към 12-и титул срещу духовборците. Интересът на книжовника е привлечен поради факта, че в основния текст на титула се засяга тринитарният догмат за Св. Троица, а в него един предлог или съюз

може да промени каноничната догма⁴. Така на л. 61а той пише: *ѣко ѣже и равномоциѣтъ сло҃гнѣ же съ; също там в дясното поле — и ѣ каѣ ѣ съ сло҃гнѣ сѣе грѣчьско глѣют се; на л. 63а ѣнѣ, вѣтъ глѣтъ. Примерите подкрепят тезата, че преводачът е с висока писмена култура и богословски познания, че внимава за детайла и прави адекватен избор в превеждането на представки, предлози и съюзи в името на пълноценното предаване на оригинала. Именно решаващият коректив на гръцкия текст е водещият принцип в преводите, извършени на Атон (Тасева, Йовчева/Taseva, Yovcheva 2006: 232).*

Всички цитирани изследвания са единодушни, че полипрефиксацията се разраства през среднобългарския период и особено през XIV в. във връзка с исихазма, вниманието към вербалния знак, високия стил на новите и повторните преводи на византийските догматически образци в балканския ареал на *Slavia Orthodoxa*. Духовните търсения на монашеството словото да отрази богословската мисъл, предопределят в голяма степен преводаческите принципи за вярност към гръцкия оригинал, калкиране и поморфеман превод, еднотипност и системност в начина на превеждане на отделни компоненти. Ограничените тук примери от ПД доказват, че при представките се възпроизвеждат устойчиви решения, предпочитани от атонските и търновските книжовници през XIV в. В същото време в тях се проявява допустима индивидуална вариантност и съобразяване със стилистичната изразителност на контекста. Двата аспекта са във взаимовръзка.

Обективните изследователски трудности по отношение на ПД могат да се преодоляват с частни, макар и неизчерпателни проучвания. Засега се потвърждава, че одеската част на ПД е изписана от същия анонимен преписвач като букурещката (Сковронек/Skovronek 2022: 29). Специфичните за него задрасквания и корекции в преводаческия му автограф *BAR 296* от л. 166 насетне, откъдето започва да пише, се наблюдават и в одеския ръкопис. М. Сковронек посочва, че на 43 листа от частта на ПД в конволюта *ОГНБ 1/108* се откриват повече от 15 задраскани букви или групи от букви за самокорекция при едновременно превеждане и писане (Сковронек/Skovronek 2022: 32). Някои от корекциите засягат префиксалния плеоназъм. Например в титула срещу арменците в *BAR 296* той първо изписва, а после задрасква префикса *съ-* в израза *въсмѣ нѣѣпрѣкъслѣвна 272а*, защото той няма аналог в комплекса *ἀναντί-*: *παντελῶς ἀναντίρρητα* (Berke 2011: 30). М. Попруженко посочва начина му на изписване на *Паульъ, прауда, ѣ* *вм.* и в инфинитива на глаголи в *ОГНБ 1/108* (Попруженко/Popruzhenko 1899: 10–11). Същото се открива в *BAR 296* (22а, 23а и *passim*).

Освен всички други езикови и екстралингвистични доказателства по темата може да добавим полипрефиксацията като белег на преводаческата техника в двете книги на ПД.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Вж. съкращенията на източниците в „Източници / Sources“. Всички примери са получени от лична ексерпция, осъществена de visu или по микрофилм. Изказвам своята благодарност на Хилендарското монашеско братство за приносите му в опазване на славянското писмено наследство на Атон, както и на проф. Предраг Матеич и М.-А. Джонсън за оказаното съдействие.

² Пълният контекст, заимстван именно от титула на Зигавин, е: Ἀρχέτυπον δέ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ παράδειγμα ὑφ' ἧστί τοῦ ὑπὸ αὐτοῦ χαρακτηριζομένου εἴδους καὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ προσεικότου αἰτίον // The archetype is the origin and underlying paradigm of the form portrayed by it, the cause from which derives the resemblance (Barber 2015: 220).

³ Ръкописът се съхранява в Хърватската академия в Загреб под сигнатура III a 47. Ползвани са дигитални копия на ексерптите от ПД.

⁴ Титулът се гради върху цитати от св. Атанасий Александрийски, за когото е „характерна употребата на ἐν – за означаване на съществуване, а не на илюзорно битие, например ἐνοῦσιος, ἐνηνθρόπησεν, ἐννοία“ – Пенкова/Penkova 2022: 269.

ИЗТОЧНИЦИ / SOURCES

Арм. – 20. титул срещу арменците в *VAR 296*, л. 271б–280а (неиздаван).

Бог. – 23. титул срещу богомилите в *ОГНБ 1/108*, л. 3–24. Издаден от Попруженко/Popruzhenko 1899 и Сковронек/Skovronek 2022.

Икон. – 19. титул срещу иконоборците в *VAR 296*, л. 267б–271а (неиздаван).

Мас. – 22. титул срещу масалианите в *VAR 296*, л. 322б–330б (издаден у Цибранска-Костова/Tsibranska-Kostova 2017).

Пав. – 21. титул срещу павликяните в *VAR 296*, л. 280а–309а (частично издаден у Tsibranska-Kostova. M. Paulicians between the Dogme and the Legend. – *Studia Ceranea*, 2017, vol. 7, pp. 229–263).

ЛИТЕРАТУРА

Атанасова 2008: *Атанасова, А.* Представки и представкови комплекси в състава на полипрефигираните глаголи в съвременния български книжовен език. – *Български език*, № 4, с. 29–43.

Бончев 2002, 2012: *архимандрит д-р Атанасий Бончев.* Речник на църковнославянския език. Т. 1. 2002; Т. 2. 2012. София, НБКМ.

Гагова 2010: *Гагова, Н.* Поръчвал ли е деспот Стефан Лазаревич превода на „Догматическо всеоръжие“ от Евтимий Зигавин. – Във: *Владетели и книги. Участието на южнославянския владетел в производството и употребата на книги през Средновековието (IX – XV в.): рецепцията на византийския модел.* София, ПАМ Пъблишинг, с. 130–140.

ГИБИ 1980: Евтимий Зигавин. Изложение за ереста на богомилите. – В: *Извори за българската история. Гръцки извори за българската история.* Т. 10. София, Издание на БАН, с. 50–75.

Димитров 2013: *Димитров, К.* Нарах legomena в среднобългарския превод на словата против аномеите от св. Йоан Златоуст. – *Български език.* Приложение 2013, с. 96–109.

- Димитрова 2012: *Димитрова, М.* Тълкувания на Песен на песните в ръкопис 2/24 от Рилската света обител. София, Херон прес.
- Илиева 2016: *Илиева, Т. Г.* Редките думи в съчинението „За серафимите“ от книга „Маргарит“ на св. Йоан Златоуст. – *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis*, vol. 35, с. 289–302.
- Николов 2004: *Николов, Н.* Глаголната система в пълния старобългарски превод на Огласителните слова на Кирил Йерусалимски (ГИМ, Син. 478). Автореферат на дисертация. Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.
- Николов 2005: *Николов, Н.* Речник-индекс на глаголните словоформи в пълния старобългарски превод на Огласителните слова на свети Кирил Йерусалимски (ГИМ, СИН. 478). – *Глъбина книжная*. Т. 3, с. 49–261.
- Пенкова 2022: *Пенкова, П.* Фрагменти с името на Атанасий Александрийски в полемиката срещу духовборците съгласно исихасткия и антилатински Хилендарски сборник НМ. SMS. 474. – В: *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчив“*. София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, с. 266–275.
- Попруженко 1899: *Попруженко, М.* Синодик царя Бориса. Одеса, 1899.
- Радева 2007: *Радева, Н.* За някои лексеми със сложни представки в старобългарския превод на Паренесиса на Ефрем Сирийски. – В: *Търновска книжовна школа*. Т. 8. Св. Евтимий, патриарх Търновски, и неговата духовна мисия в Европа. Велико Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 397–415.
- Сковронек 2022: *Сковронек, М.* „Против богомилите“ из „Догматическото всеоръжие“ на Евтимий Зигавин – няколко бележки върху славянския превод и препис. – *Palaeobulgarica*, XLVI, № 3, с. 25–56.
- Славова 2013: *Славова, Т.* Славянският превод на Посланието на патриарх Фотий до княз Борис-Михаил. София, УИ „Св. Климент Охридски“.
- Срезн.: *Срезневский, И. И.* Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т. 1. 1893; Т. 2. 1902; Т. 3. 1912. СПб., Типография Императорской академии наук.
- СРЯ: *Словарь русского языка XI–XVII вв.* Вып. 1–31–. Москва, Наука, Нестор-История, Азбуковник, 1975–2019–.
- СтБР 1999, 2009: *Старобългарски речник*. Т. 1. А–Н; Т. 2. О–Ѹ. София, Изд. „Валентин Траянов“.
- Тасева 2010: *Тасева, Л.* Триодните синаксари в средновековната славянска книжнина. Текстологично изследване. Издание на Закхеевия превод. Словоуказатели. Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes. Tom. LIV. Weiher Verlag, Freiburg i. Br.
- Тасева 2013: *Тасева, Л.* Кишиневският список трех антилатинских сочинений XIV века. – *Tyragetia*, VII (XXII), № 2, с. 71–79.
- Тасева 2014: *Тасева, Л.* Греческо-славянские словообразовательные эквиваленты в переводах XIV века (префиксы $\acute{\alpha}$ -, $\acute{\alpha}\nu\alpha$ -, $\acute{\alpha}\lambda\omicron$ -). – In: Swetlana Mengel (Hg.). *Slavische Wortbildung im Vergleich. Theoretische und pragmatische Aspekte*. Berlin: LIT VERLAG Dr. W. Hopf, с. 370–395.

- Тасева, Йовчева 2006: *Тасева, Л., М. Йовчева*. Езиковите образци на атонските редактори. – В: *Българска филологическа медиевистика. Сборник научни изследвания в чест на проф. дфн Иван Харалампиев*. Велико Търново, с. 221–240.
- Татевосов 2009: *Татевосов, С. Г.* Множественная префиксация и анатомия русского глагола. – В: *Корпусные исследования по русской грамматике*. Москва, Пробел 2000, с. 92–156.
- Цейтлин 1986: *Цейтлин, Р. М.* Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв. София, Издателство на БАН.
- Цибранска-Костова 2017: *Цибранска-Костова, М.* Бележки върху славянския превод на Паноплия Догматика в VAR Ms.slav. 296 и неговия преводач. – *Palaeobulgarica*, XLI, № 4, с. 3–25.
- Barber 2015: *Barber, Ch.* Neophytus Prodromenus on Epigraphy. – In: *Legitimation des Bildes: Festschrift Martin Büchsel*. Berlin: Mann Verlag, pp. 211–225.
- Berke 2011: *Berke, M.* An annotated edition of Eyhimios Zigabenus, Panoplia Dogmatikē, Chapters 23–28. Belfast: Queen College.
- Danova 2020: *Danova, Ts.* John of Damascus’ Marian Homilies in Medieval South Slavic Literatures. Berlin: Peter Lang (Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe, 36).
- Hamilton & Hamilton 1998: *Hamilton, J., B. Hamilton.* Christian Dualist Heresies in the Byzantine World, s. 650–1450. Manchester, NY.
- LS 1996: *Liddell, H. G., R. Scott.* A Greek-English Lexicon. Oxford: at the Clarendon Press.
- Mikl.1977: *Miklosich, F.* Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum. Emendatum auctum. Reprint. Wien, 1862–1865. Neudruck der Ausgabe. Wien.
- Penkova 2022: *Penkova, P.* Fragmenti s imeto na Atanasiy Aleksandriyski v polemikata srechtu duhobortsite saglasno isihastkiya i antilatinski Hilendarski sbornik HM. SMS. 474. – In: *Dokladi na Yubileynata mezhdunarodna godishna konferentsiya na IBE*. Sofia: AI “Prof Marin Drinov”, s. 266–275.
- PG 1865: Euthymius Zigabenus. Panoplia dogmatika ad Alexium Comnenum. – In: *Migne, J.-P. Patrologiae cursus completus. Series graeca*. T.130. Paris: Imprimerie catholique, coll. 9–1359.

REFERENCES

- Atanasova 2008: *Atanasova, A.* Predstavki i predstavkovi kompleksi v sastava na poliprefigiranite glagoli v savremenniya balgarski knizhoven ezik. – *Balgarski ezik*, N 4, s. 29–43.
- Barber 2015: *Barber, Ch.* Neophytus Prodromenus on Epigraphy. – In: *Legitimation des Bildes: Festschrift Martin Büchsel*. Berlin: Mann Verlag, pp. 211–225.
- Berke 2011: *Berke, M.* An annotated edition of Eyhimios Zigabenus, Panoplia Dogmatikē, Chapters 23–28. Belfast: Queen College
- Bonchev 2002, 2012: *archimandrite d-r Atanasiy Bonchev*. Rechnik na tsarkovno-slavyanskiya ezik. T. 1. 2002; T. 2. 2012. Sofia, NBKM.

- Danova 2020: *Danova, Ts.* John of Damascus' Marian Homilies in Medieval South Slavic Literatures. Berlin: Peter Lang (Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe, 36).
- Dimitrov 2013: *Dimitrov, K.* Hapax legomena v srednobalgarskiya prevod na slovata protiv anomeite ot sv. Yoan Zlatoust. – *Balgarski ezik*. Prilozhenie 2013, s. 96–109.
- Dimitrova 2012: *Dimitrova, M.* Talkuvaniya na Pesen na pesnite v rakopis 2/24 ot Rilskata sveta obitel. Sofia, Heron Press.
- Gagova 2010: *Gagova, N.* Porachval li e despot Stefan Lazarevich prevod na “Dogmaticheskoto vseorazhie” ot Evtimiy Zigavin. – In: *Vladeteli i knigi. Uchashtieto na yuzhnoslavianskiya vladetel v proizvodstvoto i upotrebata na knigi prez Srednovekovieto (IX – XV v.): retsepsiya na vizantiyskiya model*. Sofia, PAM Publishing, s. 130–140.
- GIBI 1980: Evtimiy Zigavin. Izlozhenie za eresta na bogomilite. – In: *Izvori za balgarskata istoriya. Gratski izvori za balgarskata istoriya*. T. 10. Sofia, Izdanie na BAN, s. 50–75.
- Hamilton & Hamilton 1998: *Hamilton, J., B. Hamilton.* Christian Dualist Heresies in the Byzantine World c. 650–c. 1450. Manchester, NY
- Ilieva 2016: *Ilieva, T. G.* Redkite dumi v sachenieto “Za serafimite” ot kniga „Margarit” na sv. Yoan Zlatoust. – *Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis*, vol. 35, s. 289–302.
- LS 1996: *Liddell, H. G., R. Scott.* A Greek-English Lexicon. Oxford: at the Clarendon Press.
- Mikl. 1977: *Miklosich, F.* Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum. Emendatum auctum. Reprint. Wien, 1862–1865. Neudruck der Ausgabe. Wien.
- Nikolov 2004: *Nikolov, N.* Glagolnata sistema v palniya starobalgarski prevod na Oglasitelnite slova na Kiril Yerusalmiski (GIM, Sin. 478). Avtorferat na disertatsiya. Shumenski universitet “Episkop Konstantin Preslavski”.
- Nikolov 2005: *Nikolov, N.* Rechnik-indeks na glagolnite slovoformi v palniya starobalgarski prevod na Oglasitelnite slova na sveti Kiril Yerusalmiski (GIM, Sin. 478). – *Glabina knizhnaya*. T. 3, s. 49–261.
- PG 1865: Euthymius Zigabenus. Panoplia dogmatika ad Alexium Comnenum. – In: Migne, J.-P. *Patrologiae cursus completus. Series graeca*. T. 130. Paris: Imprimerie catholique, coll. 9–1359.
- Popuzhenko 1899: *Popuzhenko, M.* Sinodik tsaria Borisa. Odessa.
- Radeva 2007: *Radeva, N.* Za nyakoi leksemi sas slozhni predstavki v starobalgarskiya prevod na Parenesis na Efrem Sirin. – In: *Tarnovska knizhovna shkola*. T. 8. Sv. Evtimiy, patriarh Tarnovski, i negovata duhovna misiya v Evropa. Veliko Tarnvo, UI “Sv. Sv. Kiril i Metodiy”, s. 397–415.
- Sels 2009: *Sels, L.* De Hominis Opificio. The Fourteenth-Century Slavonic Translation. Bausteine Zur Slavischen Philologie Und Kulturgeschichte. Editionen. Neue Folge, Band 21. Köln: Bohlau Verlag.
- Skovronek 2022: Skovronek, M. Protiv bogomilite iz Dogmaticheskoto vseorazhie na Evtimiy Zifavin – nyakolko belezhki varhu slavyanskiya prevod i prepis. – *Palaeobulgarica*, XLVI, N 3, s. 25–56.

- Slavova 2013: *Slavova, T.* Slavyanskiyat prevod na Poslanieto na patriarh Fotiy do knyaz Boris-Mihail. UI “Sv. Kliment Ohridski”.
- Srezn: *Sreznevskii, I. I.* Materialy dlia slovaria drevnerusskogo iazyka. T. 1. 1893; T. 2. 1902; T. 3. 1912. SPb., Tipografia Imperatorskoj akademii nauk.
- SRJa – Slovar’ russkogo iazyka XI–XVII vv. Vyp. 1–31–. Moskva, Nauka, Nestor-Istoriia, Azbukovnik, 1975–2019–.
- StbR 1999, 2009: *Starobalgarski rechnik*. T. 1. А–Н; T. 2. О–Ѹ. Sofia, Izd. “Valentin Trayanov”.
- Taseva 2010: *Taseva, L.* Triodnite sinaksari v srednovekovnata slavyanska knizhni-na. Tekstologichno izsledvane. Izdanie na Zakheeviia prevod. Slovoukazateli. Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes. Tom. LIV. Weiher Verlag, Freiburg i. Br.
- Taseva 2013: *Taseva, L.* Kishinevskij spisok treh antilatinskih sochinenij XIV veka. – *Tyragetia*, VII (XXII), N 2, s. 71–79.
- Taseva 2014: *Taseva, L.* Grechesko-slavyanski slovoobrazovatel’nye evivalenty v perevodah XIV veka (prefiksy à, àva-, àpo-). – In: Svetlana Mengel (Hg.). *Slavische Wortbildung im Vergleich. Theoretische und pragmatische Aspekte*. Berlin: LIT VERLAG Dr. W. Hopf, s. 370–395.
- Taseva, Yovcheva 2006: *Taseva, L., M. Yovcheva.* Ezikovite obraztsi na atonskite redaktori. – In: *Balgarska filologicheska medievistika. Sbornik nauchni izsledvaniya v cist na prof. dfn Ivan Haralampiev*. Veliko Tarnovo, s. 221–240.
- Tatevosov 2009: *Tatevosov, S. G.* Mnozhestvenaia prefiksatsiia i anatomiia russkogo glagola.– In: *Korpusnye issledovaniia po russkoj grammatike*. Moskva, Probel 2000, s. 92–156.
- Tseitlin 1986: *Tseitlin, R. M.* Leksika drevnebolgarskikh rukopisej X–XI vv. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Tsibranska-Kostova 2017: *Tsibranska-Kostova, M.* Belezhki varhu slavyanskiya prevod na Panopliya Dogmatika v BAR 296 i negoviya prevodach. – *Palaeobulgarica*, XLI, N 4, s. 3–25.

✉ Проф. д.ф.н. Марияна Цибранска-Костова
Секция за история на българския език
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българска академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Prof. Mariyana Tsibranska-Kostova, DSc
Department of History of Bulgarian Language
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria